

УДК 349.3

ОКРЕМІ МЕТОДИ ВИЯВЛЕННЯ ЛАТЕНТНОЇ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Н. Федик

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна,
e-mail: nataliafedyk@gmail.com*

Досліджено проблемні питання виявлення латентної корупційної злочинності. Наголошено на важливості вивчення цього питання з огляду на надзвичайно високий рівень латентності названого виду злочинності, що створює значні проблеми у боротьбі із нею. Проаналізовано окремі методи, які застосовують у процесі вивчення вказаного питання, а саме: соціологічні методи, метод експертних оцінок, метод аналізу документів, використання поліграфа, методи, які використовують організації, що досліджують питання корупції, та інші. Зазначено, що перелік таких методів є невичерпним. Встановлено окремі переваги та недоліки згаданих методів. Запропоновано шляхи підвищення ефективності використання даних методів (застосування опитувань у межах усієї країни серед різних груп населення, широке використання мережі Інтернет та ЗМІ для виявлення корупційних злочинів, періодичне застосування поліграфа для перевірки вчинення корупційних злочинів державними службовцями та посадовими особами місцевого самоврядування тощо). Встановлено, що найдієвішими є метод опитування та метод експертних оцінок. Зроблено висновки, що найточніше уявлення про реальні показники латентної корупційної злочинності може дати лише комплексне застосування різних методів та співставлення отриманих результатів.

Ключові слова: статистика, опитування, експертні оцінки, аналіз документів, поліграф.

Корупційна злочинність є однією із найгостріших проблем в Україні. Вона становить значну перешкоду у розвитку держави, її економіки і суспільства загалом. Негативні наслідки корупційних злочинів важко переоцінити. Саме тому одним із найважливіших завдань сьогодення є запобігання та протидія корупційній злочинності. Проте для ефективного ведення цієї діяльності, необхідно знати, з чим саме ведеться боротьба. На жаль, корупційна злочинність має один із найвищих рівнів латентності, що не дає можливості встановити її справжні якісні та кількісні показники, а також боротись із прихованими корупційними злочинами. Як наслідок все більшого теоретичного та практичного значення набуває розроблення та застосування методів виявлення латентної корупційної злочинності.

Значна частина кримінологів не приділяє великої уваги вивченню латентної злочинності і розглядає цю проблему лише у загальних рисах. Питанням методів виявлення та дослідження латентної злочинності займалися такі науковці, як В. Ф. Оболонцев, В. І. Поклад, С.М. Храмов та деякі інші. Проте у більшості праць цих науковців ідеться про методи виявлення та дослідження латентної злочинності без урахування особливості окремих її видів. Детальніше особливості виявлення латентних корупційних злочинів розглядають В. В. Сухоносом та П. О. Кривенцовим. Враховуючи доволі незначну кількість досліджень зазначеного питання, метою цієї статті є встановлення окремих методів виявлення латентної злочинності з урахуванням особливостей корупційної злочинності, характеристика їхніх недоліків та переваг.

Для виявлення латентних корупційних злочинів доцільно застосовувати загальні методи виявлення латентної злочинності з урахуванням специфіки, яка притаманна

корупційній злочинності, адже універсальних методів визначення розмірів латентної злочинності не існує. Поширеною є позиція, за якою, для того, щоб підвищити якість вивчення реального стану злочинності необхідно поєднати три системи даних: офіційну статистику, соціологічні дані та експертні оцінки [5, с. 28].

Свого часу А. Кетле, один із засновників наукової статистики, вважав, що між офіційно зареєстрованою злочинністю і тією, що залишилася невідомою, існує постійне співвідношення [3, с. 21]. У кримінології використовують велику кількість статичних методів дослідження злочинності, частина з них спрямована на вивчення зареєстрованої злочинності, або ж латентної злочинності загалом. Щодо встановлення показників конкретних видів латентної злочинності, то ефективність статистичних методів дещо зменшується, тим паче, коли йдеться про такий високий рівень латентності [8, с. 73–74], як у корупційної злочинності (за оцінками різних фахівців цей рівень коливається у межах 90–99 %). Статистичні методи можна використовувати для дослідження латентної злочинності, систематизації результатів, отриманих за допомогою інших методів. Отже, до методів, які можна застосовувати у такому випадку, відносять статистичне спостереження, зведення і групування даних та статистичний аналіз [7, с. 82].

Ефективними методами виявлення латентних корупційних злочинів є соціологічні методи. Соціологічні методи у кримінології полягають, зокрема в опитуваннях, методі експертних оцінок, аналізі документів, спостереженні. Як зазначає В. Ф. Оболонцев, ці методи зазвичай застосовують комплексно і доповнюють один одного [3, с. 25].

Одним із найпоширеніших методів збору інформації щодо латентної злочинності є проведення різного виду анкетувань. Значною перевагою такого методу є «можливість обрати безпосередню ціль дослідження і на її основі скласти анкету» [2, с. 89].

При дослідженні корупційної злочинності варто поєднувати запитання про те, чи респонденти ставали «жертвами» корупційних злочинів та чи вони самі вчиняли корупційні злочини. Поєднання цих запитань є необхідним у такому випадку, адже особа, яка «потерпіла» від корупційного злочину, найчастіше є водночас виконавцем іншого корупційного злочину. Проте бувають випадки, коли в особи вимагали неправомірну вигоду, але вона їй не надала, тому черговим запитанням, яке варто передбачити в анкеті, є запитання про те, чи респондент ставав потерпілим від вимагання неправомірної вигоди. Щодо інших запитань, які треба задавати респондентам, потрібно зазначити і те, чи володіють вони інформацією щодо вчинення корупційних злочинів знайомими їм особами чи щодо таких осіб. Наступним не менш важливим запитанням є те, чи повідомили респонденти про ці злочини правоохоронні органи. Якщо так, то що було вчинено за результатами звернення, а якщо ж ні, то що слугувало причиною такого неповідомлення. Аналіз причин неповідомлення про корупційні злочини дасть можливість розробити стратегію боротьби із такими причинами, що своєю чергою матиме результатом зменшення рівня латентності корупційної злочинності. Для визначення структури корупційної злочинності можна також додати питання про сферу вчинення корупційних злочинів (освіта, медицина, певні види адміністративних послуг тощо). Залежно від мети дослідження до анкети можна вносити й інші запитання.

Запитання респондентам потрібно ставити чітко. У запитаннях із пропонованими варіантами відповіді ці варіанти повинні максимально охоплювати різні ситуації, а також необхідно залишати поле для власного варіанта відповіді респондента.

Оскільки респонденти іноді не до кінця розуміють, яка саме поведінка належить до корупційних злочинів, в анкеті варто окреслити, які саме дії

становлять корупційні злочини. Для збільшення достовірності отриманих даних у разі опитувань повинна забезпечуватись анонімність. Також для підвищення достовірності результатів часто використовують наступний метод – перед початком опитування пропонують респондентам, які не планують чесно відповідати на запитання, залишити аудиторію до початку опитування [5, с. 89]. Важливим чинником, який може вплинути на правдивість відповідей, є ознайомлення респондентів з тим, що в міру можливості результати дослідження братимуть до уваги під час прийняття рішень, які стосуються зазначених в анкетах запитань [12, с. 111]. У такому випадку треба повідомити респондентів, що отримані дані можуть допомогти у боротьбі із корупцією.

У сучасних умовах активного розвитку інформаційних технологій також потрібно всіляко використовувати можливості глобальної мережі Інтернет для виявлення латентних злочинів (наприклад, розміщувати відповідні опитування користувачів мережі). У Великій Британії для встановлення осіб, які вчинили злочини, в останні роки активно використовують метод самореєстрації за допомогою комп'ютерів [9, с. 122].

Хоча метод опитування і є ефективним, він не позбавлений недоліків. Серед чинників, які впливають на достовірність отриманих даних є те, що респонденти іноді забувають про ті чи інші випадки корупції в їхньому житті або ж бояться давати чесні відповіді [12, с. 112]. Якщо поставлено запитання про вчинені злочини за певний період часу, то іноді респонденти точно не пам'ятають, коли відбулася та чи інша подія. Окрім того, якщо говорити про злочини, вчинені щодо інших осіб, можна кілька разів врахувати один і той же злочин. Результати, отримані при самореєстрації злочинців також можуть бути сумнівними, адже респондентам легше зізнатися, що вони стали жертвами злочину, ніж що вони самі вчинили злочин [11, с. 238].

Загалом використання соціологічних методів було б значно ефективнішим у випадку їхнього застосування у масштабах усієї країни. При цьому опитування повинні охоплювати респондентів різної статі, віку, соціального та майнового стану тощо. Тоді отримані дані були б достовірнішими, що своєю чергою допомагало б результативніше боротись із прихованою злочинністю та зменшити рівень її латентності.

У наш час різні опитування проводять приватні компанії, громадські організації та державні органи. Наприклад, Головне управління Державної фіскальної служби у Запорізькій області на своєму сайті розмістило опитування щодо проявів корупції. Таке опитування можна було пройти в онлайн-режимі, відповівши на кілька запитань, пов'язаних із проявами корупції. Дослідженням реального стану корупційної злочинності займаються й інші державні органи. Опитування у сфері корупції неодноразово проводив відомий недержавний аналітичний Центр Разумкова та Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», інші організації. Усі ці дані комплексно можуть бути використані при дослідженні корупційної злочинності, а особливо при формуванні уявлень про латентну її складову.

Результативним методом виявлення латентної корупційної злочинності є також метод експертних оцінок, тобто опитування фахівців, які добре ознайомлені з відповідним питанням. Ними, наприклад, можуть бути працівники правоохоронних органів, представники громадських правозахисних організацій, науковці, які володіють відповідним рівнем знань та досвідом, що дає їм можливість дати обґрунтовану оцінку справжніх показників корупційної злочинності. До опитувань іноді варто залучати і журналістів, яким можуть бути відомі незареєстровані факти вчинення корупційних злочинів. У цьому випадку

також важливо, щоб такі опитування охоплювали різні регіони, експертів різного віку, а оцінки різного роду експертів зіставляли та аналізували. Експерти можуть володіти додатковою інформацією про корупційні злочини із різних джерел. Наприклад, як зазначає В. В. Сухонос, доволі часто трапляються ситуації, коли злочинці без протоколу і свідків надають слідчому цінну інформацію про корупційну злочинність [6, с. 47]. Проте, як слушно акцентує білоруський учений С. М. Храмов, проблема використання цього методу полягає в тому, щоб знайти достатньо кваліфікованих експертів, здатних надати оцінку, правильність якої може бути підтверджена лише через певний проміжок часу [8, с. 75].

Розрізняють індивідуальні та групові експертні методи. Індивідуальні полягають у тому, що з кожним експертом ведуть роботу окремо, групові – у колективній роботі експертів. Кожен із них є ефективним, а поєднання цих методів надасть точніше уявлення про реальний стан корупційної злочинності. Джерела інформації експертів поділяють на три види: інтуїтивні, засновані на розрахунках деяких параметрів явищ, які оцінюють, та засновані на аналізі документів (найбільш достовірні) [6, с. 45–46]. У процесі оцінювання отриманих результатів доцільно враховувати цю класифікацію.

У разі застосування методу експертних оцінок також дуже важливо правильно сформулювати запитання, відповіді на які могли б свідчити про відповідний рівень невиявленої корупційної злочинності. Ці запитання повинні стосуватись оцінки фахівцями рівня латентності корупційної злочинності, її причин, наслідків і способів запобігання та протидії. Важлива вимога – використання загальноприйнятої професійної мови, а також однозначність формулювань.

Щорічно індекс сприйняття корупції визначає міжнародна громадська організація з боротьби з корупцією та дослідження питань корупції у світі Transparency International. Індекс сприйняття корупції (ІСК) поєднує дані, отримані із різних джерел, які надають відомості про сприйняття рівня корупції в державному секторі різних країн з боку ділових кіл та експертів з відповідних країн. Розрахунок результатів ІСК охоплює такі етапи:

1. Вибір джерела даних (кожне джерело має відповідати таким критеріям: представляти сприйняття корупції в державному секторі в кількісних показниках; ґрунтуватися на надійній та достовірній методології, на підставі якої оцінюють та розподіляють різні країни за єдиною шкалою; складатися вартими довіри організаціями (за очікуваннями) на регулярній основі; використовувати досить широку шкалу оцінок, що дає змогу визначати відмінності між окремими країнами);

2. Стандартизація даних, отриманих з окремих джерел;

3. Розрахунок середнього значення;

4. Звіт про рівень невизначеності [10].

Ще одним методом виявлення латентних корупційних злочинів є аналіз документів: вивчення рішень щодо відмови внесення даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань, скарг громадян у різні органи щодо вчинення корупційних злочинів, матеріалів щодо корупційних злочинів, провадження по яких закриті з різних підстав [9, с. 124], задокументованих телефонних повідомлень (на гарячі лінії МВС, СБУ, Генеральної прокуратури, урядову гарячу лінію стосовно запобігання і протидії корупції з повідомленнями про корупцію), матеріалів службових розслідувань за фактами приховування злочинів від реєстрації тощо. Проте, як доречно зазначає В. І. Поклад, метод вивчення документів є ефективнішим, коли йдеться про так звану «штучну латентність», коли відомості про такі злочини все ж дійшли до відомих правоохоронних органів, але з тих чи інших причин їх не було зареєстровано [4, с. 23].

Окремим способом вимірювання латентності І. П. Рущенко вважає врахування непрямих показників. Подібний метод застосовували американські вчені під час сухого закону, коли кількість вжитого спиртного можна було визначити лише підрахувавши пусті пляшки, адже у ті часи було мало ймовірно, щоб люди зізнавались у кількості випитого. На цей час така методика була б також ефективною у процесі дослідження корупційної злочинності, якщо звернути увагу на рівень життя окремих осіб, які є одержувачами неправомірної вигоди, та співвіднести ці дані з їхніми деклараціями про доходи [4, с. 33].

Додатковим джерелом інформації для вивчення громадської думки та виявлення латентних злочинів є також повідомлення у ЗМІ [8, с. 67]. Для оцінювання показників латентної злочинності використовують контент-аналіз таких повідомлень. Метод контент-аналізу органічно поєднується з іншими соціологічними методами.

Ще одним сучасним способом виявлення латентних корупційних злочинів могло б стати використання поліграфа. При цьому опитування щодо вчинення корупційних злочинів має проводитися хоча б серед державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування щорічно. Якщо за результатами опитування виникають підозри щодо можливого вчинення відповідною особою корупційного злочину, правоохоронні органи повинні розпочати кримінальне провадження.

Зокрема П. О. Кривенцов виділяє спеціальні методи виявлення та оцінювання латентної корупційної злочинності, до яких відносить як і вже перелічені, так і деякі інші, а саме:

1. Аналіз і зіставлення статистики корупційної злочинності та даних, міжнародних аналітичних агентств, для прикладу, вже згадуваної Transparency International.

2. Аналіз результатів опитувань бізнесменів різного рівня про стан корупції.

3. Проведення фінансових ревізійних перевірок державних підприємств, аудиторських експертиз фірм, що отримують кошти з бюджету.

4. Аналіз та активний моніторинг рахунків і майна, що належить чиновникам.

5. Аналіз матеріалів, опублікованих у ЗМІ, в тому числі систематичний та постійний моніторинг публікацій у мережі Інтернет.

6. Анкетування осіб, які потерпіли від корупційної злочинності [2, с. 114–116].

Комплексне застосування усіх згаданих методів, зокрема має на меті отримання інформації про реальний стан злочинності; визначення справжньої структури злочинності; створення чіткого уявлення про тенденції в динаміці злочинності; визначення розмірів збитків, заподіяних державі та окремим особам; виявлення обставин, що породжують злочинність, визначення шляхів їх усунення; прогнозування та планування боротьби зі злочинністю [1, с. 73]. Варто звернути увагу, що перелік наведених у цій статті методів не є вичерпним, і, окрім них можна застосовувати також інші методи виявлення латентної злочинності з урахуванням особливостей корупційної злочинності як окремого виду.

Отже, існує велика кількість методів виявлення латентної корупційної злочинності, найефективнішими з яких є різного роду опитування та метод експертних оцінок. Сучасним методом, який можна використовувати є періодичне застосування поліграфа. Хоча вказані методи не позбавлені недоліків, їхнє комплексне застосування в поєднанні з іншими методами дасть можливість отримати інформацію про справжні показники корупційної злочинності, що є важливим кроком до створення дієвої системи запобігання та протидії цьому виду злочинності. Завданням сучасної науки та практики є вдосконалення існуючих та розробка нових методів виявлення латентної корупційної злочинності.

Список використаної літератури

1. *Іванов Ю. Ф.* Кримінологія : навч. посібник / Ю. Ф. Іванов, О. М. Джу́жа. – К. : Вид. Паливода А. В., 2006. – 264 с.
2. *Кривенцов П. А.* Латентная преступность в России: криминологическое исследование: дисс. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: 12.00.08 / Кривенцов Павел Алексеевич ; [Московский государственный юридический университет имени О. Е. Кутафина (МГЮА)]. – М., 2014. – 184 с.
3. *Оболонцев В. Ф.* Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження / В. Ф. Оболонцев. – Харків : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2005. – 128 с.
4. *Поклад В. І.* Методологія та методика вивчення латентної злочинності : навч. посібник / В. І. Попов ; МВС України ; Луган. держ. ун-т внутр. справ. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. – 48 с.
5. *Саенко Ю. К.* К вопросу о создании системы показателей современного состояния общества / Ю. К. Саенко // Социология: теория, методы, маркетинг. – 1999. – № 3. – С. 26–30.
6. *Сухонос В. В.* Правові заходи протидії корупції в Україні в сучасних умовах : науково-теоретичні аспекти: монографія / В. В. Сухонос. – Суми : Університетська книга, 2015. – 74 с.
7. Теоретические основы исследования и анализа латентной преступности : монография / под. ред. С. М. Иншакова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2011. – 839 с. – (Серия «Научные издания для юристов»).
8. *Храмов С. М.* Латентная преступность: методология познания и основные направления противодействия : монография / С. М. Храмов; Брест. гос. ун-т имени А. С. Пушкина. – Брест : БрГУ, 2010. – 169 с.
9. *Христич І. О.* Проблеми встановлення обсягів латентної віктимності в Україні // Питання боротьби із злочинністю. – 2013. – № 26. – С. 118–130.
10. Веб-сайт громадської організації «Transparency International Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ti-ukraine.org/>.
11. *Blachut J.* Kryminologia / J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski. – Gdańsk, 2006.
12. *Holyst B.* Kryminologia / B. Holyst. – Warszawa, 1994.

References

1. Ivanov, Yu. F., Dzhuzha, O. M. (2006). *Criminology*. Kyiv: Vyd. Palyvoda A.V.
2. Kryventsov, P. A. *Latent crime in Russia: criminological research: thesis candidate of law sciences: 12.00.08*. Moscow.
3. Obolontsev, V. F. (2005). *Latent crime: problems of theory and practice of prevention*. Kharkiv: Vydavets SPD FO Vapniarchuk N.M.
4. Poklad, V. I. (2007). *Methodology and methods of latent crime studying*. Luhansk: RVV LDUVS.
5. Saenko, Yu. K. (1999). To the issue of systems of the current society status indices. *Sociology: theory, methods and marketing*, 3, 26–30.
6. Sukhonos, V. V. (2015). *Legal measures of counteraction to corruption in Ukraine under current circumstances: scientific and theoretical aspects: monography nauково-teoretychni aspekty: monohrafiia*. Sumy: Universytetska knyha.
7. Inshakova, S. M. (2011). *Theoretical basis of latent crime studying and analysis: monography*. Moscow: YuNYTY-DANA: Zakon i pravo.
8. Khramov, S. M. (2010). *Latent crime: methodology of cognition and main directions of counteraction*. Brest : BrHU.
9. Khrystych, I. O. (2013). Problems of latent victimity volume establishment in Ukraini. *Pytannia borotby iz zlochynnistiu*, 26, 118–130.

10. Web-site of non-governmental organization «Transparency International Ukraine». Retrieved from <http://ti-ukraine.org/>.
11. Blachut, J., Gaberle, A., Krajewski, K. (2006). *Kryminology*. Gdansk.
12. Holyst, B. (1994). *Kryminology*. Warsaw.

Стаття: надійшла до редакції 29.03.2016

прийнята до друку 20.04.2016

CERTAIN METHODS OF LATENT CORRUPTION CRIME DETECTION

N. Fedyk

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska St., 1, UA – 79000, Lviv, Ukraine*

The problematic issues of latent corruption crime detection are examined in the article. It is stated that corruption has a negative impact practically on all the spheres of life. The importance of this research is emphasized in the view of extremely high level of this kind of crime latency which creates great problems with its combating.

The main methods of this issue examination are analyzed. They are the following: sociological methods, method of expert estimates, method of documents analysis, polygraph usage, methods used by organizations combating corruption, analysis of information published in mass-media etc. Advantages and disadvantages of the described methods are named. Thus, the main advantages of surveys lay in the possibility to find out the information on the exact problem by choosing respective questions, receiving the information directly from the perpetrators and victims of corruption crime and some other. Among the disadvantages of this method are the following: possibility to count the same crime twice, probability that the respondent has forgotten about some facts of corruption crime or does not actually understand what the corruption crime is etc. One more very important method of research is expert estimates method that also has its pros and cons. Methods used by the Transparency International (international organization monitoring and publicizing corporate and political corruption in international development) in order to define Corruption Perception Index are named. It is stated that documents analysis method is used in order to define the indices of artificial latency of corruption crime.

The use of method of indirect indices in order to detect corruption crime has been described as the comparison of the income achieved by the officials and their expenses.

The ways of improving the use of the mentioned methods are offered. They include inter alia applying surveys within the whole country among different groups of population, wide use of the Internet and mass-media to detect corruption crimes, periodic use of polygraph to check the commission of corruption crimes by state and local self-government officials etc.

It has been established that the most effective methods of detecting corruption crime are surveys and expert estimates. It has been concluded that the most precise idea on the real indices of latent corruption crime can be made only on the basis of the complex use of different methods and comparison of the achieved results.

The effects of such methods usage are enumerated. It is emphasized that the list of methods described in the article is not exhaustive.

Keywords: statistics; survey; expert estimates; documents analysis; polygraph.